

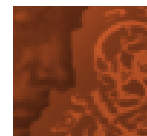
Les elits catalanes durant la Guerra del Francès

Maties Ramisa (Universitat de Vic)

1. La historiografia

El segle XVIII interessava poc a la historiografia catalana. Tot es reduïa a la descripció del progrés econòmic en l'agricultura, la manufactura i el comerç, acompanyada per la centralització política dels Borbons i la consegüent *desnacionalització* del Principat, acceptada per les seves elits. Es valorava breument els efectes del Despotisme Il·lustrat i les diverses personalitats i institucions sorgides a Catalunya al seu redós i a l'entorn del creixement de l'economia. Però era una etapa incòmoda, en la qual els estaments dirigents del país s'havien acostumat a escriure en castellà i a pensar en termes espanyols, mentre els elements inquiets de la societat catalana que volien ascendir procuraven acostar-se a la prestigiosa cort de la monarquia, com foren els casos d'Antoni de Capmany, Fèlix Amat, Pere Virgili i Antoni Gimbernà, els dos darrers científics. Només Pierre Vilar, amb la seva monumental "Catalunya dins l'Espanya Moderna", abordava el segle amb interès, tot i centrar-se en els aspectes econòmics.

Però en les darreres dècades la situació ha canviat una mica. La Guerra de Successió i els seus efectes a Catalunya ha atret diversos historiadors. La *moda* dels estudis sobre la revolució industrial ha provocat molts treballs sobre el sector cotoner i l'economia en general. En el marc de la Història de Catalunya dirigida per P. Vilar el 1988, Josep Fontana dedica al segle XVIII moltes pàgines amb voluntat de síntesi. I sobretot, els assaigs d'Ernest Lluch sobre el set-cents català –on hi desfilen els economistes, els il·lustrats i els austriacistes– han tingut la virtut de capgirar la perspectiva i obrir les portes al debat.

5

La posició tradicional de la historiografia respecte del segle XVIII català la reflectien les paraules de Ferran Soldevila referides al fet que els catalans del segle XVIII, amb voluntat d'anul·lació, s'havien esforçat a esdevenir *província*; i també les de Pierre Vilar¹: "És palès (...) que el segle XVIII –en sentit ampli, entre el 1714 i la "renaixença" sentimental del 1833– serà el segle *més estèril* per a l'esperit de grup dels catalans. (...) Però en cap moment, durant els mateixos cent vint anys, malgrat les circumstàncies sovint favorables i més d'un encoratjament vingut de fora, les classes dirigents de Catalunya –noblesa, clergat, burgesia mercantil o lletrada– no se serviran del sentiment particularista de les masses per intentar de reconstruir el govern regional, instrument polític de llur antiga dominació".

Els estaments privilegiats eren presentats com a decadents a causa de la pròpia inèrcia, la política de l'absolutisme, l'evolució econòmica i la nova mentalitat. Desdeixes du Désert creia que el declivi de la noblesa a finals del segle fou ocasionat per la seva pròpia negligència, escassa dedicació, ignorància, mandra, aïllament, prejudicis i fanatisme. Fontana va matisar aquesta pintura destacant la complexa

¹ Pierre Vilar. *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, Ed. 62, Barcelona, 1966, vol. 2, p. 419.

composició de la noblesa, una part de la qual provenia dels burgesos ennoblits, que contribuïen a *emburgesir* una fracció de l'aristocràcia catalana, però assenyalà també la decadència i corrupció del clergat regular, que havia oblidat el vot de pobresa i la funció assistencial, preparant així el terreny per al futur anticlericalisme.

La política del despotisme il·lustrat envers Catalunya era força ben valorada en general. Carlos Martínez Shaw remarcava la progressiva identificació de Catalunya amb el règim borbònic. Les classes aristocràtiques no tenien raons de queixa, i els burgesos aviat se sentiren compenetrats amb els motlles mercantilistes que els oferia el govern il·lustrat. La col·laboració amb la cort de Madrid fou profitosa, segons aquest historiador, per la consecució d'un impost modern –el Cadastre–, una companyia privilegiada, franquícies i exempcions per als nous establiments industrials, llibertat de comerç amb les colònies d'Amèrica, la protecció a la producció catalana, el diàleg permanent amb l'administració a través de l'Intendent, i el suport a les institucions educatives barcelonines.

Diversos autors, però, van fer notar alguns motius de queixa: la política cultural que arraconava la llengua catalana, la militarització de la governació del Principat a partir del capità general, la castellanització de l'administració, les tensions entre la Junta de Comerç i les institucions borbòniques de Catalunya, l'agrariisme predominant entre els polítics il·lustrats espanyols, i la superficialitat dels mateixos plantejaments reformistes governamentals, que sovint no passaven de ser una simple *moda*, una manera de parlar, que no s'acabava de concretar a la pràctica. Josep M. Delgado i Antonio Miguel Bernal, fins i tot, van arribar a desqualificar en bloc la política il·lustrada de la cort espanyola. Segons ells, el reformisme borbònic era un mite i no contribuï a la modernització del país; ni el cadastre ni el decret de lliure comerç foren instruments dirigits a incentivar l'activitat productiva, sinó tan sols a incrementar la recaptació fiscal; la política dels Borbons responia a uns interessos de classe per mantenir els privilegis de la noblesa en una conjuntura d'increment de les despeses públiques.

6

On sí que hi havia unanimitat entre els historiadors era en la valoració positiva de l'empenta i el dinamisme de la burgesia catalana, liderada per la Junta de Comerç des de la seva creació per Carles III l'any 1760. Vicens Vives en situa l'origen a partir del comerç americà, la indústria d'indianes i l'expansió econòmica del darrer terç del set-cents. Fontana explica com els comerciants, fabricants, botiguers i menestrals s'enriquiren i s'anaren convertint en dirigents de la societat enmig d'una condició social fluïda, caracteritzada per la mobilitat. Mamés Cisneros defineix l'orientació econòmica de la Junta de Comerç barcelonina com a més comercial i manufacturera – amb una indústria sustentada en els gremis- que no pas la impulsada pel reformisme borbònic.

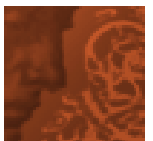
En síntesi, els autors destacaven l'indubtable creixement econòmic del segle XVIII al Principat –més o menys afavorit pel despotisme il·lustrat–, i el paper preeminent que la burgesia anava prenent en la producció material i en la societat. Però consideraven les esferes política i cultural catalana immerses en una espècie de *marasme* provincial. Aquí és on va intervenir Ernest Lluch per canviar-ne el concepte.

En efecte, en diversos llibres i articles, Ernest Lluch va advocar per una visió més positiva de la tasca de les elits catalanes en el camp polític i cultural. Segons ell, la

Il·lustració a Catalunya fou potent i va operar amb un projecte definit de país del qual en va treure profit la Renaixença, que de fet es va bastir sobre els punts essencials de l'obra il·lustrada. Lluch considerava que s'havia menystingut la tasca dels intel·lectuals catalans del XVIII perquè havia estat escrita en castellà. A més, destacava les despeses militars com una de les causes del creixement productiu del Principat, i reivindicava els pensadors econòmics catalans de la centúria.

Però Lluch anava més enllà: defensava la tesi que durant el set-cents les elits havien demostrat la voluntat catalana de recuperar un marc polític propi dins d'Espanya. A partir del programa il·lustrat confeccionat per Jaume Caresmar, Manuel de Teran, Antoni de Capmany i la Junta de Comerç, i per mitjà del pensament del "partit aragonès", l'autor entreveia el redescobriment de les antigues institucions pactistes de Catalunya i de l'austriacisme vençut el 1714. Coincidint amb el regnat de Carles III, els *hereus* de l'austriacisme es van centrar en l'elaboració de projectes reformistes avançats, sense qüestionar ja a aquestes altures el règim borbònic. De fet, pensaven que era necessari un estat fort per aconseguir el progrés econòmic, però també demanaven la fi de la discriminació de la Corona d'Aragó respecte del mercat americà, una monarquia pactada amb representació estamental i límits al poder del sobirà, el reconeixement de la diversitat territorial i la descentralització, així com la defensa dels gremis i de l'industrialisme. Per Ernest Lluch, el català més destacat de la Il·lustració, Antoni de Capmany, d'una família de procedència austriacista, va estar sempre convençut de la superioritat de les antigues institucions de la Corona d'Aragó.

Els historiadors van acollir les tesis de Lluch amb interès, però amb cert escepticisme. Van considerar que magnificava massa l'obra dels il·lustrats catalans, la qual en conjunt no superava gaire el marc *provincial* i s'enquadrava força dins la política borbònica de foment. Joaquim Albareda no creia que fos només la societat civil la impulsora del programa il·lustrat de 1780, sinó que hi va tenir molt a veure el despotisme il·lustrat i les institucions militars, que a Barcelona detentaven l'Acadèmia de Matemàtica i el Col·legi de Cirurgia. Pere Anguera veia en la teoria de Lluch un excés d'optimisme, i Martínez Shaw no considerava convincent la singularitat ni l'abast de la il·lustració catalana proposats per Lluch. Pel seu costat, Fontana havia rebaixat sensiblement tant la importància de l'anomenada "il·lustració cristiana" emanada de diversos prelats catalans –Armanyà, Climent, Pedro Díaz de Valdés–, com l'aportació al pensament econòmic d'un altre eclesiàstic, Ramon Llàtzer de Dou.

2. Les elits catalanes

La part central del segle XVIII correspon a una etapa de notable creixement econòmic per al Principat, visible des de finals del primer terç i que es perllonga fins a les darreres dècades. Va millorar l'agricultura –especialment pel que fa a la vinya–, arrelà la manufactura de les indianes i s'expandí el comerç, ara decididament cap a l'interior d'Espanya i cap a l'Atlàntic gràcies a la supressió de les duanes interiors i de les restriccions mercantils amb les colònies americanes. El Decret de Nova Planta va acabar amb l'autonomia política, monetària, fiscal i duanera, però en canvi aportà una major integració de l'economia catalana amb l'espanyola.

L'auge de l'economia va córrer en paral·lel a un cert declivi del règim senyorial espanyol, que Domínguez Ortiz va exposar amb precisió. Les noves coordenades protocapitalistes semblaven bandejar les antigues fórmules feudals, castigades també

per l'absolutisme. La importància política i econòmica de la institució senyorial va decaure junt amb el volum dels drets percebuts, especialment a Castella. Però no fou aquest el cas de València, on el senyoriu es mantenia molt viu, ni tampoc de Catalunya.

Aquí, les rendes feudals van créixer des de 1730 fins a 1800 en proporció de 1 a 5 gràcies a l'increment extensiu de la producció agrícola, i foren ben suportades per la població rural. El règim senyorial català semblava gaudir de bona salut a causa de l'estructura que havia pres a partir de les guerres remences del segle XV: una alta noblesa absentista –en general pertanyent a la grandesa d'Espanya– dominava sobre una massa de vassalls acomodats autòctons quasi-propietaris, que gaudien del domini útil emfitèutic i configuraven una classe mitjana rural satisfeta a la que no pertorbaven els tènues lligams feudals amb els senyors llunyans. Aquests pagesos benestants havien pogut fer molts *establiments* en terres abans inutilitzades a l'entorn de la seva masia usant el mateix sistema de l'emfiteusi, i ara se sentien al seu torn gairebé *senyors* dels nous camperols pobres que s'hi havien aollit, fugint d'altres pactes més durs com l'arrendament a curt termini o la parceria.

L'opinió comuna era que l'establiment a cens perpetu havia estat el secret de l'estabilitat i la prosperitat de la ruralia, havia *dulcificat* el feudalisme i havia fet respectable el règim senyorial als ulls dels intel·lectuals i de la classe mitjana catalana. Naturalment, hi havia conflictes al camp, però els antagonismes no qüestionaven el sistema, sinó que es desenvolupaven al seu si i amb les seves regles. Camperols acabats i petits pagesos es beneficiaven de l'emfiteusi, la burgesia mercantil en ascens adquiria senyories, i una munió de persones de les capes mitjanes de la societat –notaris, propietaris, professionals, artesans, pagesos benestants, comerciants– es dedicaven amb profit a l'arrendament dels drets senyorials, especulant després al mercat amb els productes obtinguts de l'esmentada renda.

L'increment dels preus, dels salaris dels jornalers i de la productivitat agrària durant el segle XVIII van fer disminuir relativament la càrrega senyorial, que va esdevenir suportable. Mentrestant, a les ciutats i viles mercantils i industrials del Principat, els drets senyorials s'estaven extingint espontàniament; només s'aplicaven sobre els grans i no sobre els productes agrícoles nous com la vinya i els conreus arbustius. Però tot va canviar amb la crisi final del set-cents.

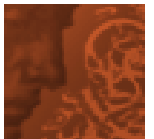
A partir de la dècada de 1780, el creixement agrari extensiu va xocar amb la llei de rendiments decreixents. Les noves terres posades en conreu eren de menor qualitat, i rebaixaven el rendiment del conjunt agrícola, que cada vegada esdevenia més insuficient per mantenir una població en ascens. Es produí des d'aleshores una davallada persistent de la renda feudal; els pagesos van començar de resistir-se al pagament dels drets senyorials, especialment dels delmes, i l'expansió agrària s'aturà per la fi dels artigaments i *rompudes*, la feina de les quals ja no compensava els camperols.

Es van reduir els excedents agraris, i el camí restà adobat per a les crisis de subsistència, la més coneguda de les quals foren els *rebomboris del pa* de 1789. Els camperols intensificaven l'estratègia de diversificar els conreus amb productes de nova introducció, no gravats pels drets feudals, mentre els senyors procuraven recuperar velles prerrogatives a través de la coneguda *reacció aristocràtica*. No se'n van sortir. Molts pagesos pobres es trobaven al límit de la subsistència. La conflictivitat al

camp s'ampliava, la *vaga dels delmes* s'enduria. Tal com hem dit abans, no es posava en qüestió el règim senyorial, sinó aspectes concrets del repartiment de les rendes i dels actius rurals. La Guerra del Francès va contribuir a deslegitimar l'Antic Règim, i aleshores els senyors van perdre la partida sobre els delmes. Molts camperols van deixar de pagar-los, els ajuntaments se'ls incautaren per fer front a les despeses bèl·liques, les rendes senyorials s'esfondraren.

De tota manera, a principis del Vuit-cents les rendes de les grans famílies aristocràtiques del Principat encara se situaven entre les primeres, la noblesa gaudia de prestigi social, i hi havia un cert consens favorable al règim senyorial Vicens Vives ens dona els noms de les cases més distingides: els marquesos d'Alfarràs, Barberà, Castellbell, Ciutadilla, Gomar, Gironella, Llupià, Manresana, Moià, Llió, Casteldosrius, Palmarola i Puerto Nuevo, els comtes de Fonollar, Munter, Santa Coloma i Solterra, i els barons d'Albí, Cruïlles, Sant Mori, Santa Pau, Castellet, Maldà i Rocafort. S'ha avaluat el contingent humà de l'estament en unes quatre mil cinc-centes persones, un 0,5% dels habitants. Però el poder real de la noblesa catalana s'anava reduint, tant pel que fa a l'aspecte material com al moral.

En efecte, durant el Set-cents l'aristocràcia havia patit una certa *deslegitimació* social de la seva tradicional funció militar, que a la pràctica ja feia temps que no exercia perquè l'estat absolutista l'havia feta innecessària en constituir un exèrcit permanent. És cert que els nobles solien ser cridats pel monarca per omplir els comandaments superiors de les forces armades, però aleshores realitzaven la feina més com a funcionaris que com a membres d'un estament. D'altra banda, al llarg del segle XVIII les files de la noblesa s'havien *inflat* amb molts nouvinguts procedents dels sectors acomodats de la classe mitjana, gràcies a les adjudicacions de títols fetes pel sobirà. Un grup considerable de burgesos i hisendats n'havia aconseguit un, o bé havia passat a la categoria de cavaller o de ciutadà honrat, que tenien reservats els càrrecs municipals de regidors.

Molts intel·lectuals i el conjunt de la classe mitjana en ascens pensaven que la feina que feia l'aristocràcia en compensació de les seves rendes i privilegis era insuficient. Aquest judici es va incrustar en el pensament il·lustrat i s'estengué al gruix de la població. Pel seu costat, l'ampliació numèrica de l'estament feu perdre exclusivitat i coherència a la noblesa. Tot això la va posar a la defensiva, malgrat la condició de dirigent *natural* de la societat que ostentava pels privilegis, la riquesa, el prestigi i els càrrecs. La falta de lideratge i de cohesió de la noblesa catalana s'observa també en el detall que, a principis del Vuit-cents, no tenia cap projecte polític definit ni un òrgan corporatiu per defensar els interessos. Només per un moment l'aristocràcia espanyola es reuní a l'entorn del *partit ferrandí*, que va acabar la seva poc gloriosa història després de l'amotinament d'Aranjuez del març de 1808.

L'economia comercial de la costa i l'auge manufacturer del XVIII van contribuir igualment a dissoldre el règim senyorial, i la resistència pagesa li feu perdre una part de les rendes. Amb la invasió napoleònica de 1808 s'accentuà la situació precària de la noblesa, perquè l'atac estranger va provocar un trencament revolucionari que soscavà les estructures de l'Antic Règim. Va semblar aleshores que aquest estament privilegiat deixava de tenir projecció pròpia i es fonia en el conjunt social. En conclusió, observem una noblesa catalana adaptada a un feudalisme suavitzat, amb una activitat que passava progressivament del camp a la ciutat, amb un sector minoritari de

la mateixa que intervenia en l'economia productiva, afectada parcialment per la ideologia il·lustrada, i que presentava un *perfil baix* pel que fa al lideratge social que en teoria li corresponia.

En canvi, el segon estament privilegiat, el clergat, mantenia amb fermesa la funció que li corresponia gràcies a una organització compacta, a la riquesa material i a la presència per tot Catalunya a través de les tres mil parròquies i la munió de convents i monestirs que detentava. El prestigi dels eclesiàstics era considerable i la influència social molt alta. Enfront d'una noblesa desdibuixada, el clergat dirigia l'espiritualitat dels catalans, que s'aplegaven a l'entorn dels sacerdots amb un alt nivell de devoció. A més dels serveis religiosos, l'Església fornava altres prestacions com la beneficència i bona part de la instrucció, era present en les festes i en tots els actes importants de la vida individual i social.

Així, l'alt clergat català era corporatiu, influent, ric i orgullós de la seva posició. Els seus membres havien desenvolupat un tarannà pausat, conservador i una mica altiu, donat a la retòrica, a l'estudi i a la vida tranquil·la. Defensaven amb passió les prebendes i rendes de l'estament. Pel seu ministeri, nivell cultural i influència, hom els sol·licitava sovint la col·laboració en els afers més variats, i durant la Guerra del Francès van ser requerits per ambdós bàndols.

Malgrat això, els eclesiàstics foren afectats per diversos problemes durant el Set-cents: discussions interminables entre els partidaris i els contraris del *jansenisme* (rigoristes), la commoció interna deguda a l'expulsió dels jesuïtes, la resistència a implantar l'idioma castellà en les funcions pastorals a Catalunya, la penetració en molts clergues dels ideals il·lustrats, i el descrèdit creixent de molts regulars per l'abandó a la pràctica de la funció assistencial que tenien encomanada. Aquests temes, especialment l'últim, van fer que molts membres de la jerarquia reclamessin una reforma eclesiàstica urgent per restaurar el prestigi de la institució eclesial, que havia de passar per la celebració de concilis a tots els nivells. Era important refer la reputació de l'Església per aturar els símptomes d'irreligiositat i de llicència que els clergues més perspicaces observaven en determinats ambients urbans, permeables a modes o idees provinents de l'estranger.

Bisbes i canonges també judicaven que la instrucció es trobava desatesa per la manca de mitjans i per la nefasta intervenció governamental. No em puc resistir a transcriure les opinions sobre l'educació del bisbe de Lleida, Geroni Torres, que semblen tenir una inquietant actualitat. El prelat lamentava la falta de preocupació real per la instrucció, tot i que se'n havia parlat molt: "Todo se reduxo en esta época á libritos, planes, reformas y proyectos literarios en contradicción consigo mismos". Geroni Torres afegia, referint-se a les nacions més avançades: "No necesitamos de más planes: imitar los que aquellas han seguido". Comparava les prestigioses universitats espanyoles del segle XVI amb el decadent ensenyament de la seva època, en què eren habituals els "jóvenes sin disciplina, sin dirección, sin freno que les contenga, sin autoridad que vele de cerca sobre su conducta"².

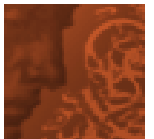
Malgrat la bona posició del clergat en la societat catalana, les disputes del segle

² ARCHIVO CONGRESO DIPUTADOS (Madrid), Sección General, Legajo 6, n. 21 i 24 (1809).

XVIII, la corrupció de part dels regulars i les crítiques que rebia des dels plantejaments il·lustrats –que començaven d’arrelar en diversos sectors urbans, i dels que participaven en variada mesura molts eclesiàstics- debilitaren la seva fortalesa ideològica i el menaren a una posició defensiva quan va arribar la Guerra del Francès. En certa manera, contribuï també a això l’estil de vida pausat i la propensió a la comoditat de l’alt clergat, que li feu defugir les feixugues responsabilitats de la direcció de la lluita. La major part dels arquebisbes i bisbes catalans s’expatriaren cap a Mallorca durant la guerra, fugint de càrrecs i obligacions. Molts eclesiàstics van entrar a les juntes insurreccionals al principi de la revolta antinapoleònica, però en sortiren mesos després o adoptaren postures de poc compromís, no sense haver protagonitzat topades amb altres vocals de tarannà diferent. En canvi, el baix clergat, especialment el regular, es va implicar més activament en la resistència.

Per tant, els dos estaments privilegiats –noblesa i clergat-, cridats per llur posició de dirigents *naturals* a encapçalar la societat en aquells moments de perill, semblen adoptar com a col·lectiu una postura més aviat passiva; salvant molts casos individuals, refusen el lideratge i les responsabilitats, i volen seguir fruit de les rendes i prebendes fins on sigui possible. Arribat el cas, s’inclinen per càrrecs de representació i prestigi –com el de diputats- més que no pas per la carregosa gestió del dia a dia de la resistència antifrancesa.

En contrast, el progrés econòmic del segle XVIII va consolidar la burgesia comercial i industrial, resident a Barcelona però també a d’altres ciutats com Tarragona, Reus, Igualada i Mataró. Formava un grup potent que dirigia l’economia catalana i que es dotà d’organismes com la Junta de Comerç, la Reial Companyia de Filats de Cotó, i el Cos de Fabricants de Teixits i Filats de Cotó. Acompanyava la burgesia una creixent classe mitjana de propietaris, funcionaris, professors, militars i professionals diversos, entre els que destacaven els advocats. Burgesia i classe mitjana s’integraven a les elits per la riquesa, la professió o el coneixement, que havia adquirit en la decadent universitat de Cervera o en les més dinàmiques acadèmies barcelonines.

11

Aquest tercer sector de les elits posseïa quelcom que mancava en els dos grups privilegiats: projectes de futur, empena i voluntat de lideratge. En general, tenien una mentalitat més emprenedora, oberta als canvis i als plantejaments il·lustrats; simbolitzaven el gust pels negocis, la iniciativa i l’activitat. Bastants dels seus homes es van situar a primera línia durant la Guerra del Francès, integrant-se a les juntes per organitzar la defensa, organitzant el reclutament, l’armament i la provisió de fons. Però la majoria dels burgesos es quedaren a casa o van fugir dels combats.

No es pot portar gaire enllà la contraposició dels tres grups de les elits catalanes de finals del segle XVIII, la contraposició entre una burgesia activa i resoluta i una església i una noblesa passius i caducs. Perquè predominaven més els lligams i les connexions dels diversos sectors de les elits que no pas les diferències. No hi havia compartiments estancs. Ben al contrari, la relació era estreta; circulaven les idees, els favors i les prestacions; les vinculacions familiars no eren excepcionals. Els grups dirigents de la societat catalana semblaven cohesionats a l’entorn del creixement econòmic i del projecte reformista de la monarquia borbònica. Alguns nobles participaven en la vida econòmica, el pensament il·lustrat s’havia introduït poc o molt en els dos estaments privilegiats; d’altra banda, la religiositat era ben viva en la classe mitjana, i els burgesos buscaven l’ennobliment.

Pel que fa al lideratge social durant la Guerra del Francès, cap grup de les elits catalanes el va emprendre per separat. Si bé potser la classe mitjana forní numèricament més dirigents, cal considerar aquest assumpte com un afer col·lectiu del conjunt de les elits, dissoltes aleshores amb el poble resistent en una espècie d'*unió sagrada* per fer front a l'invasor. Els nous organismes polítics i militars de la resistència van ser integrats per membres de les elits a títol individual. Perquè no era qüestió d'estaments: la selecció dels dirigents en aquella situació extrema no podia venir del fet de ser noble, eclesiàstic o burgès, sinó d'altres qualitats com ara l'energia i la convicció patriòtica, l'aptitud per a la política, el nivell d'estudis o l'adscripció a una determinada *clientela*.

3. El pensament de les elits catalanes

Les connexions entre els diferents sectors de les elits catalanes de finals del Set-cents i principis del Vuit-cents es poden detectar quan s'analitza la mentalitat predominant en elles, que és força homogènia. Això fa pensar en un llarg període de contactes i de sedimentació de les idees fins a formar un tronc comú de pensament, que naturalment té les inevitables excepcions. El punt de partida el forma una ideologia conservadora basada encara en l'Antic Règim, que rep l'impacte de la Il·lustració, del progrés econòmic i dels convulsos temps de despotisme ministerial de Godoy. Aquests darrers factors introdueixen en les elits el desig de profundes reformes del sistema, aspiració que s'incrementa amb el xoc de la Guerra del Francès.

Així, el conservadorisme reformista era la tònica dominant del pensament del conjunt de les elits. Volien una adaptació de l'Antic Règim als nous temps per mitjà de canvis profunds en l'economia, la política, l'administració, la justícia i la cultura, en la línia del que després seria el liberalisme moderat. La limitació dels poders del rei, el foment del creixement econòmic i la simplificació del laberint administratiu, fiscal i judicial acumulat per l'Antic Règim eren algunes de les principals reformes proposades.

12

Pel que fa a l'esfera política, l'objectiu principal de les elits catalanes era aconseguir una prudent restricció dels poders del sobirà per mitjà de la reunió de Corts estamentals, que prendrien el poder legislatiu. En general, pensaven en unes úniques corts per a tot Espanya, bandejant les antigues reunions provincials. Així es podria aconseguir un *corpus* de lleis estable i ben meditat, sorgit de la representació nacional i que ja no dependria del caprici del príncep o del *privat*. La preferència dels eclesiàstics per una estabilitat legal –que de passada protegís la religió– era ben marcada. Per trobar les lleis fonamentals del nou edifici polític caldria inspirar-se en els antics codis legals. La legislació hauria de ser uniforme a tot el Regne, i el sufragi censatari. S'observa en alguns intel·lectuals i notables catalans un cert matís de *protocatalanisme* provincialista: Antoni de Capmany, el Baró de Castellet i Ramon Llàtzer de Dou presentaven les antigues corts de la Corona d'Aragó com un exemple digne d'imitació, el frare Josep Rius de Balaguer reclamava indirectament els antics furs, i el Marquès de Vil·la es declarava *apassionat* de Catalunya.

Les reformes s'haurien d'estendre també a l'administració, la justícia, la instrucció i la beneficència. Les lleis acumulades durant els segles precedents havien acabat conformant un agregat confús i enrevessat, propens a l'arbitrarietat i l'abús. Calien codis breus, senzills, clars i uniformes per a tot l'Estat, encara que en general

hom admetia certa varietat provincial en allò que fos avalat pel bon funcionament consuetudinari. També era necessari l'abreujament dels costosos procediments judicials, dels quals lucraven magistrats i advocats.

S'havien de simplificar les lleis, però també el nombre de tribunals i jurisdiccions diferents. Josep Joaquim Almirall i el bisbe de La Seu d'Urgell plantejaven la supressió de la legislació i jurisdicció senyorials, d'altres corporacions o particulars proposaven l'eliminació dels tribunals especials, deixant només l'eclesiàstic, el comercial i el militar. En general, es tractava de potenciar la jurisdicció ordinària o reial. El magistrat Josep Solsona, de Valls, apuntava també el caràcter negatiu de la disparitat legal existent no tan sols entre províncies, sinó també entre ciutats, pobles i classes socials.

Un altre punt fonamental per a les elits catalanes era la vigilància exhaustiva sobre funcionaris i magistrats per evitar-ne l'escandalosa corrupció existent. Hi havia un excés d'empleats vagarosos i propensos a l'enriquiment il·lícit que caldria suprimir per llur inutilitat i per l'estalvi que suposaria a l'Estat; les seves funcions les podrien assumir amb profit els ajuntaments i els capítols eclesiàstics. Particular mala fama tenien els funcionaris judicials i els d'hisenda.

En general, eclesiàstics i seglars opinaven que s'havia de mantenir el tribunal de la Inquisició, tot i que alguns matisaven que caldria adequar-lo als temps. Hi havia acord general, també, en l'estat deplorable que presentaven els rams de la beneficència i la instrucció pública; s'havien de construir més hospitals i hospicis, i calia estendre les escoles i acadèmies per tot el territori, fent-les arribar a viles i pobles. L'ensenyament s'havia de reformar i completar amb estudis professionals.

L'organització de l'economia era un dels temes més importants de reflexió. El pensament de les elits catalanes era també força homogeni en aquest punt: s'havien d'implantar les llibertats econòmiques per fomentar el progrés, la circulació del diner i la inversió. La disposició de les propietats agràries havia de ser completament franca, fins el punt que s'havien de poder tancar; calia eliminar els *mayorazgos*, que entorpien la millora del camp i suscitaven inseguretats jurídica en els compradors de finques; els privilegis de la Mesta s'havien d'abolir; havia de regir la llibertat de cultius.

En canvi, els eclesiàstics, favorables a la supressió dels *mayorazgos*, no ho eren en absolut de la desamortització, llevat de Ramon Llätzer de Dou. Criticaven ferotgement la realitzada per Godoy, i proposaven unes contribucions moderades – voluntàries – per al seu propi estament.

La llibertat també es volia pels sectors manufacturer i comercial. No hi havia d'haver traves per a la compravenda ni per a la producció, s'havien de treure les duanes de l'interior del Regne, era convenient abolir certs impostos que gravaven el comerç – inclús els drets locals sobre els comestibles – per tal d'intensificar-lo. El Baró de Castellet anava més enllà: qüestionava l'existència dels gremis, i propugnava la introducció de la competència.

Per superar la confusió fiscal, la posició era unànime. En lloc d'un feix de petits impostos molestos i que es cobraven poc, s'havia d'implantar la Única Contribució per a l'agricultura, i una capitació equivalent per a la manufactura i pel comerç. Aquesta racionalització fiscal rendiria més i estalviaria un bon grapat de funcionaris. Fins i tot

els eclesiàstics començaven d'admetre –enmig de l'ambient absorbent de la Guerra del Francès– que tothom havia de contribuir a les càrregues públiques. A canvi de la contribució, hom exigia a l'estat una rigorosa austeritat en la gestió dels cabals i de l'administració –molt lluny del que succeïa realment– i fins i tot la presentació de comptes anuals.

4. La participació de les elits en la guerra

L'esclat de la Guerra del Francès a partir de les sublevacions del maig i el juny de 1808 contra les tropes imperials instal·lades ja al nord d'Espanya, va agafar els grups privilegiats catalans en un moment en què llur integració a la cúpula social encara era bona, però ja notaven alguns símptomes d'oposició i determinats senyals que llur sistema de vida començava de periclitar, a causa de l'evolució econòmica i dels ideals il·lustrats que s'escampaven per Europa, dels quals ells participaven en alguna mesura. Això els menà a una actitud defensiva i, unit al pòsit d'un estil de vida més aviat propens a la comoditat, els feu apartar-se d'una ferma voluntat de lideratge social. La noblesa es difuminà com a corporació, l'església va mantenir el perfil propi però rebutjà el protagonisme.

De tota manera, a títol individual els membres dels estaments privilegiats es van comportar durant la guerra com la resta dels grups socials. Una part escaparen de la lluita o s'inhibiren, però d'altres es van incorporar a les partides armades o a l'exèrcit regular, a les juntes, a la Diputació o a les Corts, o bé van detentar càrrecs en els ajuntaments o van acudir als Congressos Provincials celebrats entre el 1809 i 1811 per tal d'aplegar recursos. És cert, com s'ha dit més amunt, que els nobles i clergues van preferir les funcions de representació més que no pas les feixugues ocupacions de gestió diària de la resistència.

De la mentalitat conservadora i reformista que compartien amb la classe mitjana, l'impacte de la guerra n'accentuà el segon component, degut a l'empenta popular i l'interclassisme desvetllats el 1808, i a la constatació de l'ensulsiada de l'Antic Règim absolutista espanyol. Tal com va dir l'historiador Desdevises du Désert, eren conservadors *per instint* i revolucionaris *per necessitat*, submergits com estaven en l'onada patriòtica que s'havia aixecat contra els francesos, i havent de fer front a l'organització d'una nova estructura política i militar que per força havia de ser diferent de l'anterior. Més endavant, cap el final de 1812, quan disminueix el perill militar i s'albira la fi de la guerra, ressorgirà el conservadorisme de les elits –que no l'absolutisme– a partir del convenciment majoritari que les Corts de Cadis havien anat massa enllà.

Eclesiàstics i nobles van encapçalar l'aixecament antinapoleònic a molts indrets, reclamats pel poble com a dirigents *naturals*. Els dos representants catalans a la Junta Central foren sengles membres de l'aristocràcia de pensament tradicional: en Josep-Francesc de Ferrer i de Llupià, baró de Savassona, i Joan Antoni de Fivaller, de Bru i de Rubí, Marquès de Vil·lel, comte de Darnius i Gran d'Espanya. L'actuació del Marquès de Vil·lel en el govern espanyol va ser discreta, la del Baró de Savassona francament mediocre. Vil·lel va ser enviat a Cadis com a comissari de la Central; tot i que la seva gestió va fracassar, va saber mantenir la reputació dins el govern central i els vincles amb Catalunya. En canvi, el baró de Savassona, tramès igualment com a comissari a València, fou expulsat d'aquí per les elits locals i acabà ben aviat la carrera

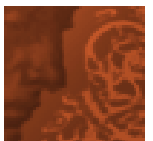
política a causa de la seva manca d'aptituds per als càrrecs i en general per a les relacions humanes.

Eren nobles gairebé una quarta part dels cinquanta-dos vocals que van passar per la Junta Superior de Catalunya entre el 1808 i el 1812. Podem esmentar el cerdà Nicolau de Solanell, advocat i que durant una etapa va fer de secretari de la Junta, de la qual se'l va allunyar discretament en creure que tenia relació amb el contraban fronterer; el tarragoní Plàcid de Montoliu i de Bru, membre de l'alta noblesa i de pensament molt conservador; el barceloní Marià Alegre i Aparici, baró de Castellet, una personalitat interessant vinculada al món del comerç, i al mateix temps un home de món de pensament il·lustrat i obert a les noves tendències; el vigatà Ignasi Miquel de Sallés, que havia cursat estudis jurídics a la universitat de Cervera, i que amb la guerra encetà una llarga carrera política convertint-se en un dels homes *imprescindibles* de la Junta; el cerverí Josep de Vega i Sentmenat, professor de la universitat, un autèntic savi i erudit més donat a la reflexió que no pas a l'acció; i l'olotí Ignasi de Solà, hisendat que tenia propietats a les comarques de Girona i que des del principi de la guerra es va moure en els ambients patriòtics locals. El treball a la Junta Superior era dur i comportava molt desgast; aquest grup de nobles hi va fer una aportació valuosa i sacrificada, fent costat a la resta de vocals eclesiàstics, hisendats, catedràtics, comerciants o juristes.

Hi havia nobles als ajuntaments, on detentaven sovint els càrrecs d'alcaldes i de regidors. També n'hi havia a les juntes corregimentals, encara que en proporció més baixa que en els organismes superiors. A la Diputació de Catalunya, creada de manera traumàtica a finals de 1812 com l'organisme constitucional que havia de substituir la Junta Superior, hi havia dos membres de la noblesa entre els deu vocals, el baró de Castellet i Ignasi de Solà, tots dos provinents de l'extinta Junta. Entre els 21 diputats escollits l'any 1810 per representar Catalunya a les Corts Extraordinàries de Cadis hi havia un terç de nobles, una proporció relativament alta: Felip Amat, cavaller de Sant Joan; Antoni de Capmany i de Montpalau, militar i escriptor; Josep Antoni de Castellarnau, cavaller i membre de la Mestrança de Ronda; Plàcid de Montoliu, cavaller de Sant Joan; Ramon de Sans, regidor perpetu de Barcelona i capità retirat; Joan de Suelves, marquès de Tamarit; i Josep de Vega i Sentmenat, erudit de Cervera i regidor de Barcelona.

De tots ells, només el vell il·lustrat Antoni de Capmany participà activament en els treballs legislatius. Fou un intel·lectual d'alta volada i el parlamentari català més brillant, d'ideologia reformista de base il·lustrada; però amb l'edat, la revolució francesa i la invasió napoleònica d'Espanya el reformisme de Capmany es va anar *refredant*, mentre accentuava els instints conservadors per prevenir un possible desbordament popular. En morir de febre groga el 1813, va deixar un gran llegat de treballs filològics, sociològics i històrics.

La resta gairebé no va deixar rastre al congrés; caigueren en la passivitat o s'absentaren moltes vegades, malgrat que hi havia personalitats força erudites i cultes com Castellarnau i Vega. L'explicació de l'ostracisme pot raure en la manca de formació jurídica d'aquests homes –més habituats a la professió militar o a viure de renda– i en l'escàs domini de l'idioma castellà que tenien, la qual cosa els exposava a

fer el ridícul davant del bulliciós públic gadità.

Entre una cinquena i una sisena part dels assistents als Congressos Provincials convocats per la Junta Superior i el capità general entre 1809 i 1811 a fi d'aplegar mitjans per a la guerra pertanyien igualment a l'estament nobiliari. Eren els casos entre d'altres de Marià Sabater, marquès de Capmany, com a delegat de Cervera; Jaume Barnola i de Cahors, baró de Lles, i Ignasi Solans, ciutadà honrat, per la Seu d'Urgell-Puigcerdà; Josep de Boufard, baró de Canellas, per Vilafranca; Josep Antoni de Castellarnau, cavaller de Carles III, per Tarragona; i el noble vigatà Felip de Saleta.

També hi hagué alguns nobles catalans entre els oficials de l'exèrcit, una institució que patí un fort canvi durant aquests anys. L'antic exèrcit aristocràtic sotmès al poder civil es va transformar en una milícia bigarrada on convivia militars de carrera amb oficials procedents de la guerrilla, i on el principi jeràrquic i la disciplina cedien de vegades el lloc a l'ambició personal. Podem esmentar al veterà Ventura Vallgornera, germà del Marquès de Vallgornera, un oficial ponderat que fou nomenat governador de diverses ciutats; a Joaquim d'Ibáñez-Cuevas i de Valonga, baró d'Eroles, conegut militar i polític absolutista del Pallars, i a Francesc-Xavier Cabanes Escofet, exemple de militar professional, competent i apolític, nascut a Solsona d'una família distingida. Tots aconseguiren escalar meteòricament fins els graus més elevats durant la guerra.

Per fi, trobem diversos elements de la petita noblesa urbana entre els escassos afrancesats catalans, com el jurista Melcior de Guàrdia i Ardèvol i el regidor Antoni de Ferrater a Barcelona; i l'advocat i ciutadà honrat Tomàs Puig, i Narcís Andreu, baró de Foixà a Girona. Aquest últim fou *maire* de l'esmentada ciutat i deixà bon record. També va ser ben valorat Melcior de Guàrdia.

Així, podem concloure que la participació dels nobles en els òrgans de la resistència antinapoleònica va ser bastant alta, encara que la seva efectivitat va variar segons les persones i les institucions. El mateix es pot dir dels eclesiàstics, integrats en nombre considerable a les juntes corregimentals i a les Corts, i en menor proporció a la Junta Superior. El baix clergat va participar activament en la guerrilla i en l'agitació política. Però els clergues presents a les corregimentals solien tenir una actuació pràctica poc destacada, i de vegades les abandonaven passat un temps. A la Junta Superior del Principat els vocals eclesiàstics només van representar una cinquena part del total, i alguns van passar-hi desapercebuts.

16

En canvi, a les Corts de Cadis –extraordinàries i ordinàries– els eclesiàstics sumaven gairebé un terç del total dels diputats catalans. Eren deu sobre trenta-un, i l'alta participació en elles denota la preferència dels membres del clergat per una funció representativa i de prestigi. Els noms d'aquests clergues-diputats són: Jaume Creus, Ramon Llätzer de Dou, Josep Espiga, Bonaventura Marès, Fèlix Aytés, Ramon de Lladós, Francesc Morros, Francesc Papiol, Josep Llozer i Marià Ros i Coll. Però només els tres primers, que havien començat la carrera política en la Junta Superior, tingueren una actuació rellevant, encara que amb posicions polítiques força diferents.

Josep Espiga s'adscrigué al sector liberal més *innovador*, tot i que a partir del Trienni va evolucionar cap el moderantisme. Havia tingut influència a la cort de Carles IV, i des del principi de la insurrecció s'havia incorporat a la Junta Superior de Catalunya. A les Corts de Cadis es va guanyar una gran reputació d'orador i d'home

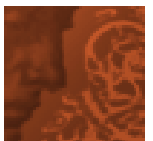
d'estat. De fet, va ser ell qui pel desembre de 1810 proposà la unificació legislativa d'Espanya. Ramon Llàtzer de Dou s'ubicà en el conservadorisme reformista característic de les elits catalanes. Catedràtic de dret i expert en economia, ja era vell quan va participar a la Junta Superior i després a les sessions de Cadis, on feu la figura d'un ancià venerable i erudit. Era seguidor d'Adam Smith i partidari de la desamortització, de la contribució única i de la disminució de les despeses inútils de l'estat, així com d'un canvi polític per mitjà de reformes controlades i graduals, alhora que reivindicava les antigues institucions catalanes. Jaume Creus va ser un destacat absolutista, que més endavant participaria en la Regència d'Urgell al costat del baró d'Eroles. Essent canonge de La Seu d'Urgell, l'impuls patriòtic el portà a integrar-se a la Junta Superior del Principat, on va tenir un paper destacat. El 1810 va passar a les Corts, on participà força en els treballs legislatius i mantingué invariable la posició tradicionalista.

Al costat de nobles i eclesiàstics, el tercer sector de les elits catalanes, la classe mitjana, va prendre part també decididament en els organismes directius superiors, en l'exèrcit i en les juntes locals i corregimentals. Aquest fou un dels aspectes qualitatius que donà caràcter propi a la Guerra del Francès, derivat del caire de guerra popular que agafà el conflicte, i de la ruptura política que es va produir des del juny de 1808. De fet, els homes de la classe mitjana –advocats, professors, industrials, individus dels gremis, botiguers, funcionaris, militars, comerciants, hisendats– solien ser els que predominaven a les juntes i els que portaven el pes de la gestió diària. Però tampoc l'actuació de la classe mitjana va ser corporativa, sinó feta a títol individual; moltes vegades els seus individus prenen postures ideològiques diferents, o senzillament preferien fugir o quedar-se a casa.

Una trentena de vocals provinents de la classe mitjana van passar per la Junta Superior de Catalunya i la dominaren numèricament. El mateix succeí amb la Diputació, on eren majoria els membres procedents del món econòmic. Si hi sumem els disset diputats a Corts que procedien d'aquest grup social, obtenim sens dubte la *crema* dels polítics burgesos catalans de l'època. Els més rellevants van ser els juristes Felip Aner d'Esteve, Antoni Barata Bringas, Joaquim Torrecasana i Abadal, Joan Guinart i Calanda, Antoni Coma, Ramon Utgés i Pirala, Josep Anglasesell i Armengol, Manel Barba, Andreu Oller, Pedro Nolasco de Salcedo, Joan de Balle, Francesc Calvet i Rubalcaba, Ferran Navarro, Joan Baptista Serrès, Jaume Calvó i Joaquim Rey; els comerciants Josep Antoni Cid, Manuel Lasala, Francesc d'A. Ferrer i Font i Joan B. Galí i Sursi; els hisendats Antoni Castells, Joan Vila de Llaers, Joan Genover i Escofet i Isidre Torelló i Rovira; el fabricant Salvador Vinyals i Galí; els militars Ramon Hostalrich, Ramon de Sans, Gaetà Marimon i Benet Plandolit, i els regidors Ignasi Gayolà i Josep A. Navás.

Com es pot comprovar, els advocats i juristes eren majoritaris dins del col·lectiu. Conèixer la legislació i els seus trucs ajudava molt a moure's pel molt polític, i a participar a les Corts de manera solvent. L'oratòria dels eclesiàstics també podia afavorir en aquest darrer àmbit. Dels homes esmentats, el paper més destacat va correspondre a Aner, Oller, Utgés, Barata i Balle, tots advocats.

Felip Aner d'Esteve, representant de la Vall d'Aran, fou sempre un treballador infatigable que morí jove de malaltia amb només trenta-un anys. Va ser secretari de la Junta Superior de Catalunya. A l'any 1810 va passar a les Corts de Cadis, i es constituí

en el diputat català que més hi va intervenir. De tarannà reformista moderat i pragmàtic, va participar en moltes comissions i va donar suport a les principals reformes liberals, procurant equilibrar-les amb les coses útils del present o del passat. Era partidari de la uniformitat legislativa a tot Espanya, però de vegades manifestava un cert *provincialisme*. Joan de Balle era advocat de l'Audiència i tenia un important despatx professional a Barcelona. Els seus vincles amb els cercles econòmics del Principat el convertiren en un fervent proteccionista i defensor a les Corts dels interessos dels industrials i comerciants catalans. Inclinat cap el liberalisme, torna a ser diputat durant el Trienni, i des d'aleshores va moderant les posicions.

Ramon Utgés, catedràtic i advocat de l'Audiència, tenia un caire més conservador i tècnic, però no el podem pas incloure entre els absolutistes. Va passar primer per la Junta Superior de Catalunya i el 1810 desembarcà a Cadis amb els altres diputats catalans. A les Corts es va mostrar relativament actiu. Andreu Oller fou un magistrat gironí, oïdor de l'audiència de Catalunya i amb àmplies relacions amb l'estament polític espanyol. Va realitzar importants serveis per a la Junta Superior, la Regència l'elegí membre del Tribunal Suprem de Justícia, i s'incorporà finalment a les Corts Ordinàries, on es va convertir en l'aglutinador del grup català. Per fi, el terrassenc Antoni Barata fou un dels puntals de la Junta Superior pel seu patriotisme i dedicació. Era procliu al liberalisme, i per això fins i tot arribà a ministre d'hisenda durant el Trienni.

La gent de la classe mitjana era també la més nombrosa a les juntes corregimentals, on solia portar el pes de la conducció dels afers quotidians. I als ajuntaments hi tenia representació des de sempre, que les lleis borbòniques havien respectat. A l'exèrcit regular i a la guerrilla –més connectats del que pot semblar a primera vista– hi trobem igualment individus d'aquest sector social, com foren els casos dels oficials convertits en caps guerrillers Joan Clarós i Francesc Milans del Bosch, i del jove militar professional Manuel Llauder i Camín. En canvi, els guerrillers Joan Rimbau i Josep Manso, que van fer en paral·lel la *carrera* militar al llarg de la guerra, tenien un origen rural més humil.

18

Hi va haver alguns funcionaris i comerciants que van col·laborar amb els bonapartistes, ja que el fenomen de l'afrancesament afectà els diferents grups socials. S'ha vist abans el cas dels nobles. Els canonges Domingo Rovireta i Josep Vidal –el primer a l'Empordà i el segon a Lleida– van ser actius eclesiàstics afrancesats. I de la classe mitjana provenien els agents de la policia napoleònica Ramon Casanova, Gaietà Font i Closas i Bernat de les Casas, així com els magistrats de la judicatura bonapartista Joan Madinaveytia, Ramon Torrá i Josep A. Verdager. Fins i tot alguns comerciants van tenir tractes amb els imperials, encara que no van arribar a un afrancesament actiu: Erasme de Gònima, Gaspar de Remisa, Erasme Puig, Antoni Bonaventura Gassó, Pau Galceran i Pau Torroja.

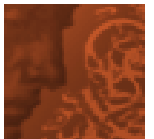
5. La ruptura de 1808 i l'empenta popular

Per a les elits catalanes, els primers temps van ser els més difícils. Fou necessari bastir de bell nou un aparell polític i militar per a poder fer front a la invasió francesa, però també va ser necessari redefinir les relacions amb el poble, que des del principi de la insurrecció s'havia constituït en el principal element de la resistència.

Hi ha hagut un debat historiogràfic sobre si els fets de 1808 van representar o no una revolució. Els historiadors liberals del segle XIX, a partir de Toreno, van qualificar els esdeveniments insurreccionals de la primavera de 1808 com una veritable revolució política que trencà el sistema absolutista i obrí les portes a la sobirania nacional; aquesta interpretació va ser represa per molts historiadors del segle XX, començant per Miguel Artola. Però l'escola d'historiadors de la Universitat de Navarra, amb F. Suárez i Angel Martínez de Velasco, s'hi va oposar argumentant la manca de canvis socials, la direcció de les juntes per part de les antigues elits, i la vigència de les idees tradicionals en la gran massa de la població; segons aquesta versió, avalada en part darrerament per R. Hocquelllet i Ch. Esdaile, els successos de 1808 van ser només una rebel·lió antinapoleònica, sense ruptura política amb el passat.

Sigui com sigui, el 1808 es van produir un buit de poder i una crisi política que van obligar a una profunda reorganització de l'aparell polític i militar i van obrir les portes a canvis posteriors, materialitzats a partir de 1810 quan les Corts de Cadis començaren d'implantar el liberalisme. A més, el 1808 va emergir el poble com a nova força política que calia tenir molt en compte. L'estat s'havia eclipsat i el poble era el motor que donava energia a la resistència, omplia els rengles de les guerrilles i de l'exèrcit regular, i proporcionava els queviures i una bona part dels cabals necessaris. També era el poble qui rebia els pitjors embats dels napoleònics.

Com sol passar en totes les revoltes, el buit de poder va ser aprofitat per un grapat de líders radicals a tota la geografia catalana que van provar de dirigir la commoció popular antifrancesa contra els dirigents locals i, en general, contra els estaments superiors, per tal de capgirar la situació social. La situació era fluïda, i un mal pas podia significar la mort. Diversos càrrecs públics van ser assassinats en els primers moments. Els francesos –residents o presoners– i els sospitosos d'afrancesament a ulls dels patriotes extremistes estaven en greu perill.

19

A Olot, l'alcalde major va fer fixar a la plaça major de la vila a principis de juny de 1808 unes proclames del lloctinent francès Murat. Probablement, va ser un excés de zel. La revolta popular fou instantània. Centenars de segadors van recórrer la població i es concentraren davant la casa del batlle cridant "Morin els traïdors!". L'alcalde va poder refugiar-se a l'hospici, però les forces vives olotines –que havien tingut algunes topades amb ell– el van ajudar poc. Des de Vic van trametre una força important de miquelets per emportar-se'l i protegir-lo, però quan l'escamot el conduïa als afores en direcció a la capital del corregiment, una gran gentada perseguí l'alcalde i el matà a pedregades, davant la passivitat dels miquelets.

A Ripoll, un artesà armer radical, ajudat per un comerciant de bona posició, va escampar la sublevació i excità al jovent perquè reclamés un canvi d'ajuntament. Al mateix temps aconseguí formar una partida armada i la dirigí a La Pobla de Lillet, on suposadament hi havia una columna francesa, sollevant pel camí als camperols. Proclamà un sacerdot amic seu com a cap dels miquelets ripollesos. Però quan l'armer i el comerciant pretengueren integrar-se a la força en la junta local que s'havia constituït, presidida per l'abat del monestir, les forces vives locals els barraren el pas.

Els moderats van controlar igualment la situació a Tarragona en els primers temps de la revolta, fins el punt que, quan s'hi presentà una forta columna francesa a primers de juny de 1808, li obriren les portes i hi parlamentaren per evitar mals majors, aconseguint la sortida dels napoleònics pocs dies després. Mentrestant, van empresonar alguns radicals tarragonins, entre ells un escrivà, que acusaven els dirigents de “malos españoles” i de prestar-se al jurament exigít pels imperials. La marginació dels revolucionaris a Tarragona va continuar en el futur.

També a Vic la revolta fou controlada per les elits moderades, no sense tensions internes, en part gràcies al prestigi del bisbe. Però aquí esclatà una pugna entre dues faccions dels grups dirigents que instrumentalitzaren –com a d'altres llocs- alguns moviments populars; la qüestió acabà amb la destitució del corregidor uns mesos més tard. Però a diverses ciutats la força del radicalisme, o bé la manca de cohesió de les elits dirigents per controlar-lo, conduïren a greus disturbis i a l'assassinat dels governadors i d'altres persones. Van ser els casos de Sitges, on fou mort el comissari de marina, i de Vilafranca, Tortosa i Manresa, on foren linxats els governadors respectius i gent del seu entorn en sengles motins.

Ens equivocariem si creguéssim que els fautors d'aquests avalots eren exclusivament persones del poble baix. Més aviat els líders radicals pertanyien a la classe mitjana o al clergat; solien ser homes amb estudis i certa posició social, i tenien connexions amb els nivells superiors de la judicatura, l'administració i l'exèrcit. Ja s'ha vist com a Ripoll un dels instigadors era un comerciant, que havia tingut casa de comerç a Cadis i havia casat una filla amb un important industrial francès de Toulouse que posseïa una fàbrica tèxtil a Ripoll; i a Tarragona un dels extremistes era escrivà.

A Tortosa, la facció radical que aconseguí la mort del governador i del seu assessor el 7 de juny va tenir una presència important dins la flamant junta corregimental que es va formar en aquelles dates, i aconseguí també la suspensió de l'antic ajuntament. Els dirigents de l'esmentada facció foren el mateix secretari de l'ajuntament, un canonge i diversos vocals de la corregimental. La pugna entre ells i els moderats va ser llarga, però amb els temps aquests últims van controlar la situació.

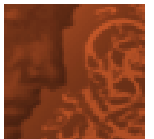
Les connexions dels extremistes amb cercles superiors es pot observar també en el cas de Manresa, on el revolucionari Antoni Giralt, acompanyat per una dotzena d'homes, assassinà el governador i a tres presos el 3 de juliol de 1808. Giralt va ser detingut pels manresans, però un magistrat de l'Audiència –el mateix que, segons un altre magistrat, havia deixat sense càstig les morts del comissari de marina de Sitges i del governador de Vilafranca- assumí la seva defensa i aconseguí postergar el càstig. Giralt va ser conduït a Tarragona i aquí els seus seguidors esvalotaren el poble i obligaren els jutges a suspendre la condemna, que no es feu efectiva fins a mitjan 1811, arrel d'un canvi en la situació política de Catalunya. La tensió entre radicals i moderats també es donà en el si de la judicatura del Principat.

Les commocions revolucionàries no es limitaren als primers temps de revolta antinapoleònica. Més espaiades, persistiren almenys fins el 1811. Pel gener de 1809 un

capità va dirigir un moviment subversiu a Lleida que pretenia ocupar la ciutat, canviar les autoritats i matar en massa els presoners francesos; l'agitació es va estendre a alguns pobles de les rodalies, i en foren víctimes cinc presumptes afrancesats. Però aquí els extremistes van ser detinguts i el moviment aturat de forma contundent amb diversos afusellaments i empresonaments.

Encara pel gener de 1811 dins la superpoblada Tarragona, que estava a punt de ser assetjada per Suchet, es generà una nova convulsió revolucionària que aconseguí, ni més ni menys, impedir la presa de possessió del capità general nomenat per la Regència i situar a la cúpula del poder militar de Catalunya el general Marqués de Campoverde. L'acció va estar dirigida per un eclesiàstic, el pare Antoni Coris, i el flamant capità general Campoverde inicià el seu mandat amb una política *populista* que d'alguna manera volia imitar la França de 1793. Els moderats de la Junta Superior de Catalunya i de l'Audiència van quedar arraconats temporalment, fins que sis mesos després la conquesta napoleònica de Tarragona acabaria l'etapa de Campoverde.

De tota manera, els intents radicals no van acabar de quallar, i es limitaren a episodis més o menys esporàdics. El conjunt de la societat catalana els va apartar de l'escena perquè la prioritat en aquells moments no era fer una revolució social sinó bastir una nova estructura política i militar per fer front a l'invasor. Això no impedí que les elits, i específicament les autoritats polítiques sorgides de la revolta de 1808, sentissin sempre una intensa preocupació per l'ordre públic i pel perill d'agitació popular. Perquè el poble s'havia situat enmig del camp polític i es feia sentir; la seva contribució a la defensa era ingent, i per això es va tornar *exigent* envers les autoritats. Les inquietuds populars s'expressaven en un nou ambient de llibertat –degut a l'esfondrament de l'aparell absolutista– per mitjà de pamflets, anònims, avalots, periòdics, rumors, juntes o congressos, i els dirigents van haver d'aprendre a tenir-ho en compte.

21

Les elits es van situar arreu al front del moviment antinapoleònic. Ho van fer per *càlcul* –a fi de controlar l'agitació popular i l'ordre públic– o per *convenciment* patriòtic sincer? És força probable que fos per ambdós motius alhora. No hi ha dubte que les elits temien sobremanera que una revolta popular anàrquica derivés en el desordre i la subversió final de l'ordre social, però també es detecta una clara disposició patriòtica dels grups dirigents des del principi, a partir del moment que es van conèixer les abdicacions de Baiona. I de fet a les noves autoritats polítiques els fou necessària una bona dosi de *convenciment* per aguantar els embats d'una llarga guerra i per mantenir l'esforç resistent de sectors populars reticents a les quintes, als impostos i a les dures normes patriòtiques de fer el buit a l'invasor.

Perquè la Guerra del Francès va ser una guerra popular, però hagués estat molt difícil de mantenir sense el concurs de les elits socials, que controlaven el poder polític. La foguerada inicial la hi va posar el poble, però en la direcció, la organització i la prolongació hi van intervenir molt els grups dirigents, entesos en sentit ampli. El pes feixuc de la guerra, unit a la percepció d'injustícia que tenia el poble sobre el repartiment de les càrregues, va convertir el rebuig a la quinta, la deserció i l'oposició a les contribucions en quelcom habitual. I les autoritats hagueren de bregar de valent per

continuar recaptant els homes i els diners necessaris per sostenir l'esforç bèl·lic.

Així, la relació entre poble i elits, entre poble i autoritats, cal entendre-la de manera dialèctica, de retroalimentació. De tota manera, els nous governants, des de les juntes, van haver de canviar la manera de fer política. El nou context de ruptura amb l'ordre absolutista, de llibertat pràctica, de protagonisme popular, de revolta i exaltació, de buit de poder, va debilitar molt els principis de jerarquia i de disciplina, fins i tot en els cossos armats. L'autoritat no es podia aplicar sense més ni més, ara s'havia de *guanyar*. I el poble era exigent. Calia negociar, donar contrapartides, atendre reclamacions i suggeriments, tenir en compte l'equilibri de forces, optar sovint pel mal menor. L'exercici de la política es va complicar i alguns, com el Baró de Savassona, no s'hi van saber adaptar.

Però sí que ho van fer la majoria dels vocals de les juntes, que van copsar correctament la nova situació i hi van respondre amb un nou estil de govern. Van acceptar l'ampliació de les juntes als gremis i a la classe mitjana; van canviar de llenguatge amb referències constants al *poble*, a la *nació*, a la *pàtria*, a la *revolució* i fins i tot a la *sobirania nacional*; i van practicar una política d'apaivagament i de suavitat diguem-ne *popular*, que tenia en compte l'opinió pública, passava per alt molts desacataments i desordres, i no recorria a la força només que en casos extrems. Aquesta va ser la pràctica de govern usada des de les juntes corregimentals fins a la Central, passant per la Junta Superior de Catalunya.

La Junta no es podia permetre un enfrontament directe amb la massa popular, de la qual depenia en última instància la continuació de la resistència al francès, i de la qual sortia la legitimitat de la mateixa Junta. El seu objectiu era reconduir la situació amb diàleg i *suavitat*, governant dins els paràmetres exigits pel nou marc de referència. Per això feia la vista grossa amb els desertors, utilitzava amb mesura els apremis fiscals, posava el capità general que semblava reclamar l'opinió pública, i solucionava les disputes amb llargs arbitratges. Al principi de la guerra, la Junta del Principat tenia força moral però encara poc poder pràctic, que calia anar guanyant a poc a poc. La revolta antinapoleònica havia dispersat el poder, “cada corregimiento se gobernó con una absoluta independencia”³ va escriure el comissari del govern a Catalunya Tomàs de Verí.

22

Així, les autoritats polítiques catalanes van aplicar una línia prudent i reformista, destinada a temperar l'exaltació social, restaurar l'ordre, efectuar les reformes que consideraven necessàries i, sobretot, oposar una compacta resistència a la invasió. “Que para llegar a este feliz estado –manifestà la Superior a finals de novembre de 1808⁴– fue preciso vencer grandes dificultades ya para superar el impulso ciego y violento de los Pueblos y evitar sus funestas consecuencias, ya para contener los abusos que habia en las exacciones, y aun en la conducta de algunos magistrados, que con excandalosa temeridad se oponían á la justa resolucion de los Pueblos de vengar sus derechos contra un vil usurpador, ya finalmente para reprimir los delitos que se cubrian con el sagrado velo del patriotismo”. Heus aquí condensats alguns dels propòsits dels homes de la

³ ARCHIVO HISTÓRICO NACIONAL, Estado, Leg. 17/2, Libro 10/1, carta de 2 gener 1809

⁴ ARCHIVO HISTÓRICO NACIONAL, Estado, Leg. 65/1, “Cataluña (Junta de)”, carta de 23-XI-1808.

Junta Superior de Catalunya, que amb dificultats inimaginables van realitzar la tasca esgotadora de dirigir el Principat durant la Guerra del Francès.

Bibliografia

José A. Armillas Vicente. “La Guerra de la Independencia. Estudios” (2 vols.) Institución Fernando el Católico, Zaragoza, 2001.

M. Artola. *Los orígenes de la España Contemporánea*. Vol. II. Instituto de Estudios Políticos, Madrid, 1959.

A. Bahamonde – J.A. Martínez. *Historia de España, siglo XIX*. Madrid, 1998.

J. Bonet i Baltà. *L'Església catalana, de la Il·lustració a la Renaixença*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1984.

Esteban Canales. *Patriotismo y deserción durante la Guerra de la Independencia en Cataluña*, article dins la “Revista Portuguesa da História”, tom XXIII, 1988.

G. Desdevises du Dézert. *La España del Antiguo Régimen*. Fundación Universitaria Española, Madrid, 1989.

G. Desdevises du Dézert. *La Junte Supérieure de Catalogne*. New York-Paris, 1910.

DD.AA. *Catalunya a l'època de Carles III*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1991.

DD.AA. Actas del Congreso Internacional “El Dos de Mayo y sus precedentes”, Madrid, 1992.

DD.AA. “Estudios de la Guerra de la Independencia”, 2 vols. Institución Fernando el Católico, Zaragoza, 1965.

DD.AA. Actas del “II Congreso de la Guerra de la Independencia y su época”, Institución Fernando el Católico (CSIC), Zaragoza, 1959.

Charles Esdaile. *La Guerra de la Independencia. Una nueva historia*. Crítica, Barcelona, 2003.

Josep Fontana. *La fi de l'Antic Règim i la industrialització(1787-1868)*. Vol. 5 de la “Història de Catalunya” dirigida per P. Vilar, Ed. 62, Barcelona, 1988.

J. Fontana (dir.). *La invasió napoleònica*. UAB, Barcelona, 1981.

Ronald Fraser. *La maldita guerra de España*. Crítica, Barcelona, 2006.

Richard Hocquellet. *Résistance et révolution durant l'occupation napoléonienne en Espagne, 1808-1812*. La Boutique de l'Histoire, Paris, 2001.

Enric Jardí. *Els catalans de les Corts de Cadis*. Rafael Dalmau, Barcelona, 1963.

Ernest Lluch. *La Il·lustració a Catalunya: l'esforç per projectar un país*. Dins revista

“L’Avenç”, n. 102.

Ernest Lluch. *Antoni de Capmany, el primer de tots*. Dins revista “L’Avenç”, n. 220.

Ernest Lluch. *La Catalunya vençuda del segle XVIII. Foscors i clarors de la Il·lustració*. Edicions 62, Barcelona, 1996.

Ernest Lluch. *El pensament econòmic a Catalunya, 1760-1840*. Edicions 62, Barcelona, 1973.

Jordi Maluquer de Motes – Jaume Torras Elias. *La formació d’una societat industrial*, dins la “Història Econòmica de la Catalunya Contemporània”, vol. 1. Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1994.

Carlos Martínez Shaw. *Catalunya i els Borbons al segle XVIII*. Dins revista “L’Avenç”, n. 7-8.

Joan Mercader Riba. *Els capitans generals*. Vicens Vives, Barcelona, 1980.

Joan Mercader Riba. *Catalunya i l’Imperi napoleònic*. Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1978.

Jesús Millán – M. Cruz Romeo. *Liberals i burgesos alhora? Els “respectables” en la nació liberal*, dins “Josep Fontana. Història i projecte social”, Crítica, Barcelona, 2004, vol. 2, pp. 925 i ss.

Antoni Moliner Prada . *La Catalunya resistent a la dominació francesa (1808-1812)*, Barcelona, ed. 62, 1989.

Antonio Moliner Prada. *La guerrilla en la Guerra de la Independencia*. Ministerio de Defensa, Madrid, 2004.

Maties Ramisa Verdaguer. *Els catalans i el domini napoleònic*. Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1995.

24

Maties Ramisa. *La Guerra del Francès al corregiment de Vic, 1808-1814*. Eumo Ed., Vic, 1993.

Juan Reglà. *Los proyectos del representante de Gerona en la Junta Superior del Principado, Francisco Ferrer y Font, y la economía catalana durante la Guerra de la Independencia*, dins la publicació “Revista de Gerona”, vol. V, n.8, 1959.

Manel Risques (dir.). *Història de la Catalunya contemporània*. Ed. Pòrtic, Barcelona, 1999.

Lluís Roura i Aulinas. *El “segrest” del concepte “nació” al tombant del segle XVIII*, dins l’obra coordinada per J. Albareda “Catalunya i Espanya a l’Edat Moderna. Una relació difícil”. Ed. Base, Barcelona, 2007.

Lluís Roura Aulinas. *Desorganització, frustració militar i estratègia revolucionària a Catalunya davant l’ocupació napoleònica*. Dins Actes del Congrés de Barcelona sobre

“Ocupació i resistència a la Guerra del Francès (1808-1814)”, Museu d’Història de Catalunya, vol. I, pp. 179 i ss., Barcelona, octubre 2005.

Àngels Solà i Parera. *L’arrendament dels drets senyorials i la formació de la burgesia catalana de mitjan segle XIX*, dins “Josep Fontana. Història i projecte social”, Crítica, Barcelona, 2004, vol. 1, pp. 893 i ss.

Jaume Vicens Vives – Montserrat Llorens. *Industrials i polítics del segle XIX*. Ed. Vicens Vives, Barcelona, 1972.

Pierre Vilar. *Catalunya dins l’Espanya Moderna*, Ed. 62, Barcelona, 1966 (4 vols.).

Pierre Vilar. *Assaigs sobre la Catalunya del segle XVIII*. Curial, Barcelona, 1979.

